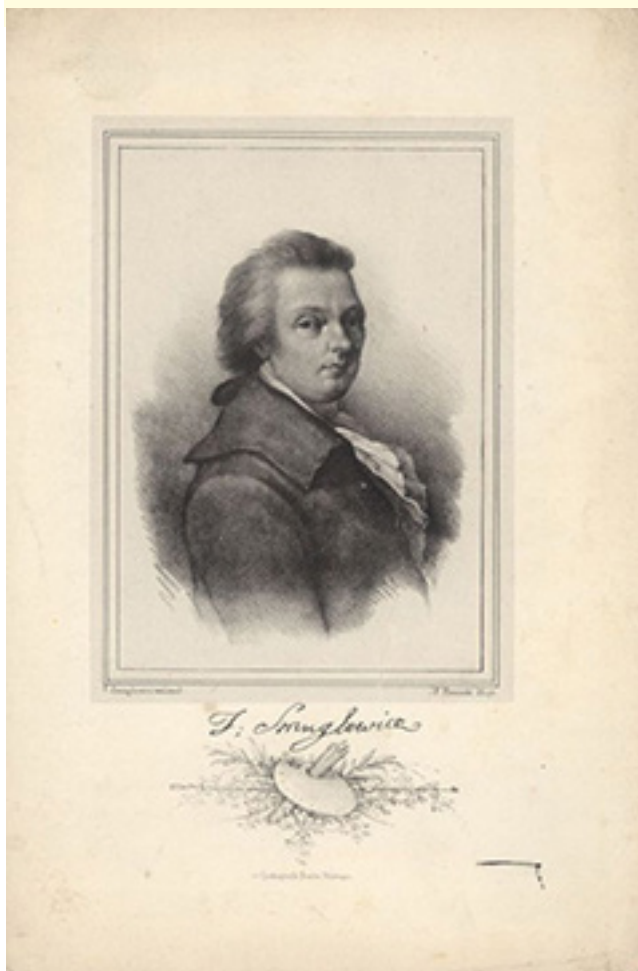

Dailininko Pranciškaus Smuglevičiaus paveikslo „Agripina perkelia savo vyro Germonariko palaikus į tėvynę“ kelias į Žemaičių muziejų „Alka“

Pranciškus Smuglevičius, XIX a. vid. – XIX a. II p., aut. Pranciškus Smuglevičius, Jonas Feliksas Pivarskis, Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, LNDM G 11500. Nuotrauka iš www.limis.lt

Šiomet po kelis metus trukusios renovacijos Telšiuose lankytojams vėl duris turėtų atverti 1932-aisiais šio krašto šviesuolių įkurtas Žemaičių muziejus „Alka“, kuris, kaip to siekė jau pirmasis jo vedėjas Pranas Genys (1902–1952), yra tapęs svarbiu visos Žemaitijos kultūros centru.

Daugelį metų šio muziejaus renginių salėje ant

sienos kabojo ir šiomet po kelionių ir restauracijos čia sugrįš vienas didžiausių iškilaus Lenkijos ir Lietuvos tapytojo, lietuvių nacionalinės dailės mokyklos pradininko Pranciškaus Smuglevičiaus (1745–1807) prieš pat jo mirtį, 1807-aisiais metais, Vilniuje sukurtas paveikslas „Agripina perkelia savo vyro Germonariko palaikus į tėvynę“ (drobė, aliejus, ZAM GEK 1316). Tai maždaug 20 kvadratinė metrų pločio kūrinys (formatas – 345 x 517 cm), kuriame pavaizduotas Romos I amžiaus istorijos epizodas, nutapyta daugiau kaip 40 natūralaus dydžio figūrų, tarp jų ir paties P. Smuglevičiaus portretas. Pasak menotyrininkų, šis jau du šimtmečius perkopęs tapybos darbas – vertingiausias iš Žemaitijos muziejuose dabar saugomų eksponatų.

Vykstant Žemaičių muziejaus „Alka“ renovacijai ši drobė buvo eksponuojama Vilniaus Chodkevičių rūmų (Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus Vilniaus paveikslų galerijoje) reprezentacinėje salėje. Čia meno gurmanai yra turėję galimybę šį kūrinį pamatyti ir 2000-aisiais metais vykusioje Lietuvos tūkstantmečio programos tarptautinėje dailės parodoje „Vilniaus klasicizmas“.

Kaip šis vertingas P. Smuglevičiaus paveikslas pateko į Žemaičių muziejų „Alka“?

Atsakyti į šį klausimą padeda 2010 m. Vilniaus dailės akademijos leidyklos išleistas ilgametės Žemaičių muziejaus „Alka“ direktoriaus pavaduotojos, parodų kuratorės Zitės Dargaitės sudarytas katalogas „Žemaitijos dvarų meno kolekcija „Alkos“ muziejuje“. Jame rašoma, kad Lietuvos nacionaliniame muziejuje saugomame Lietuvos, daugiausiai Žemaitijos istorijos ir kultūros tyrinėtojo, archeologo, etnografo, bibliotekininko Mykolo Eustachijaus Brenšteino (1874–1938) rankraštyje „Kultūros paminklų, esančių Žemaitijos dvaruose, sąrašas“ (LNM, f. NMR-392, b. 220, p. 98) nurodyta, jog šį P. Smuglevičiaus paveikslą Raudondvario (Kauno raj.) savininkas grafas Benediktas Tiškevičius (1801–1866) buvo padovanojęs Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui (1801–1875). Šiam mirus, paveikslą iš vyskupo giminių nusipirko Pavandėnės dvaro (Telšių raj.) dvarininko Zigmo Sakelio (1877–1941) tėvas Viktoras Sakelis (1846–1903). Kaip minėtas paveikslas buvo atsidūręs B. Tiškevičiaus žinioje, informacijos nėra pateikta. Tikėtina, jog šį kūrinį dailininkas galėjo nutapyti pagal Bene-

dikto Tiškevičiaus tėvo grafo Mykolo Juozapo Tiškevičiaus (1761–1839) užsakymą. Kita galima versija, kad grafai Tiškevičiai šį kūrinį įsigijo jau dailininkui mirus iš jo artimųjų.

„Agridina“ Pavandenės dvare

Istorikas, Vilniaus dailės akademijos profesorius dr. Adomas Butrimas leidinyje „Pavandenė“ (knygų serijos „Žemaičių praeitis“ 6-oji knyga, Vilnius, 1996) išspausdintame straipsnyje „Pavandenės dvaras“ (p. 25–31) rašo, kad apie XIX a. vidurį „Pavandenės dvaras, kaip ir miestelis, bei keletas kaimų dar tebe priklausė Telšių pavieta maršalkai Kalikstui Danilavičiui. XIX a. 6 ar 7 dešimtmetyje Pavandenės dvaro valdytojo dukterį Karoliną Danilavičiūtę vedė Leonardas Sakelis. Taip Pavandenės dvaras galutinai pereina Sakelių nuosavybėn.“

Pavandenės dvarą XIX a. pab. – XX a. pr. valdęs Viktoras (kiti vardai – Juozas Martynas) Sakelis gimė 1846 m. lapkričio 12 d. Lioliuose (Kelmės raj.), mirė 1903 m. sausio 13 d. Pavandenėje (Telšių raj.) ir čia buvo palaidotas (iš

Pranciškaus Smuglevičiaus (1745–1807) 1807 m. sukurtas paveikslas „Agridina perkelia savo vyro Germonariko palaikus į tėvynę“ (drobė, aliejus, ZAM GEK 1316)

Sakelių giminė prie Pavandenės dvaro rūmų XX a. 3 deš. Chaimo Kaplankio fotosalono nuotrauka iš Žemaičių muziejaus „Alka“ rinkinių. ZAM F 5830

pradžią jo palaikai išsėjosi tais metais pastatytame ir pašventintame Sakelių šeimos mauzoliejuje-kolumbariume, kuris yra vietos žmonių vadinamame Sklepkalnyje, į kurį buvo perkelti ir kai kurių ankstesnių Pavandenės dvaro savininkų Danilavičių palaikai.

Dvarininkas Zigmantas Sakelis – Viktoro Sakelio sūnus, paskutinysis Pa-
(Nukelta į 24 p.)

2019 m. restauruotas Sakelių šeimos mauzoliejus-kolumbariumas Pavandenėje. Nuotrauka iš Varnių regioninio parko direkcijos archyvo

vandenės dvaro savininkas. Jis gimė 1877 m. gruodžio 19 d., mirė (buvo nukankintas) 1941 m. naktį iš birželio 24 į 25 d. Rainiuose (Telšių raj.) ir, parvežus jo palaikus iš Rainių, iš pradžių buvo palaidotas Pavandenėje – jau minėtame šeimos mauzoliejuje-kolumbariume.

Z. Sakelio motina – Elena Teklė Sakelytė Sakelienė gimė 1852 m. gegužės 16 d. Pavandenėje, mirė 1930 m. ten pat, buvo palaidota šalia vyro tada jau rekonstruotame mauzoliejuje-kolumbariume.

1941 m. birželio mėnesį ir sovietmečiu minėtą Sakelių mauzoliejų-kolumbariumą stipriai nuniočiojo vandalai, todėl, siekiant išsaugoti kriptose buvusius palaikus, jie buvo perkelti į kapavietę ant netoli jo esančios kalvelės. Neseniai Sakelių ir Danilavičių mauzoliejus-kolumbariumas restauruotas.

Sakeliai jų amžininkų atsiminimuose minimi kaip kultūringi, išsilavinę, turtingą biblioteką, daug meno vertybių, didelį sodą turėję, tautiškumą puoselėję dvarininkai. Jų rūmuose kurį laiką yra gyvenęs tame pačiame Pavandenės kaime gimęs kunigas, monsinjoras (1989 m.), pasipriešinimo sovietų okupaciniam režimui dalyvis, tikinčiųjų ir pilietinių teisių gynėjas Vincentas Vėlavičius (1914–1997), ne kartą svečiavosi poetas, kunigas Jonas Mačiulis-Maironis (1862–1932).

Mūrinius, raudonų plytų dvaro rūmus dvarininkai Sakeliai Pavandenėje pasistatė apie 1890-uosius metus. Minėtoje knygoje „Pavandenė“ išspausdintame kitame straipsnyje („Šatrijos Ragana Pavandenės dvare“, p. 32) A. Butrimas pažymi, kad 1901–1904 m. Pavandenės dvare namų mokytoja dirbusi,

dvarininkų Sakelių vaikus (Gabrielę, Haliną, Vandą, Eugeniją ir Leonardą) mokiusi rašytoja Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana (1877–1930) gyveno šiuose rūmuose ir kad „Dvaro rūmų trečiojo aukšto didžiausias kambarys su balkonu buvo paverstas klase. Raudonų plytų rūmai stovėjo ant Gludo ežero kranto, tarsi pakylėti ant kalvelės prie ūksmingo parko. Didžiojo kambario visą sieną užėmė garsi ir viena didžiausių pagal formatą Pranciškaus Smuglevičiaus drobė „Agripina perkelia savo vyro Germonariko palaikus į tėvynę“. Čia stovėjo ir fortepijonas, kuriuo vaikai mokydavosi groti. Tame pačiame aukšte gyveno ir Mokytoja. [...]“.

Iš to, kas paminėta, galima daryti išvadą, kad garsioji P. Smuglevičiaus drobė šiuose Pavandenės dvaro rūmuose atsirado ne vėliau kaip 1901 m., nes Šatrijos Raganai čia gyvenant „Agripina“ jau kabėjo ant sienos. Iš kokių M. Valančiaus artimųjų šis paveikslas buvo nupirktas, žinių nėra pavykę rasti. Tikėtina, jog šį kūrinių V. Sakelis įsigijo dar prieš pasistatydamas minėtus naujuosius mūrinius rūmus, nes tokiam dideliame paveiksliui įkurdinti patalpą reikėjo numatyti iš anksto. „Agripina [...]“ Pavandenės dvaro rūmus puošė apie 50 metų. Savo tėvų pradėtą rūmuose kaupti meno kolekciją meno kūrinių iki pat 1940-ųjų turtino Z. Sakelis. Žemaičių muziejuje „Alka“ saugomi dokumentai liudija, jog dvarininkai Sakeliai, be „Agripinos [...]“, dar turėjo ir Vilniaus meno mokyklos auklėtinio Mykolo Kuliešos drobę „Peizažas su kalnų pilimi“, nežinomo dailininko sukurtą paveikslą „Berniukas su šunimi“, du tempera tapytus paveikslus, Jono Kazimiero Vilčinskio spalvotą litografiją „Aušros Vartų Dievo Motina“, skulptoriaus Vincento Balzukevičiaus sukurtą poeto Adomo Mickevičiaus skulptūrinį portretą.

Viską sujaukė 1940-ieji

XIX a. pabaigoje ir tarpukario metais Pavandenės dvaras plačiai garsėjo ne tik rūmuose buvusiomis meno vertybėmis, turtinga biblioteka bet ir pavyzdiniu, pažangiai vystomu ūkiu. Juo čia rūpinosi pats Z. Sakelis, turėjęs agronomo išsilavinimą. Situacija iš esmės pasikeitė 1940-aisiais, nes Z. Sakelis tą vasarą savo namuose buvo suimtas ir įkaltas Telšių kalėjime, o 1941-ųjų naktį iš birželio 24-osios į 25-ąją kartu su kitais minėtame kalėjime buvusiais sovietų vadintais politiniais kaliniais nu-

žudytas netoli Telšių esančiame Rainių miškelyje.

Pavandenės dvaras, kaip ir kiti Lietuvos dvarai, 1940 m. buvo nacionalizuotas. Dalis likusių gyvų ir represijų spėjusių išvengti Sakelių šeimos narių iš Lietuvos pasitraukė (žinoma, kad dalis jų palikuonių dabar gyvena Lenkijoje).

Pavandenės kaimo gyventojų prisiminimai liudija apie vandalų siautėjimą dvare 1940–1941 m., čia buvusios bibliotekos, archyvo sunaikinimą. Po Antrojo pasaulinio karo Pavandenės dvaro rūmuose veikė kultūros namai, biblioteka, buvo įrengta kino salė, gyveno keletas kolūkiečių šeimų. Dvaro sodyba, jos pastatai tikro šeimnininko neturėjo, tad nebuvo tinkamai prižiūrėti, todėl greitai nyko, o kai tapo nebesaugūs gyventi ir naudoti, buvo pradėti lyginti su žeme. Rūmus užbaigta nugriauti apie 1996-uosius metus. Mūsų dienų sulaukė tik buvusio dvaro parko ir kai kurių pastatų fragmentai bei centrinėje sodybos dalyje rekonstruotas vieno aukšto dvaro raudonų plytų pastatas. Šie objektai, kaip ir Sakelių-Danilavičių mauzoliejus-kolumbariumas, Sakelių kapavietė yra įtraukti į Lietuvos nekilnojamojo kultūros vertybių registrą ir saugomi kaip kultūros paveldo vertybės.

Na o koks buvo Pavandenės dvaro rūmus puošusios „Agripinos [...]“ likimas Lietuvoje įvedus sovietų valdžią?

„Agripinos“ kelionė iš Pavandenės dvaro į Telšius

1940 m. vasarą Lietuvoje prasidėjo stambiųjų pastatų, tarp jų ir dvarų, žemių nacionalizavimas. Į Valstybinį žemės fondą pateko ir Žemaitijos dvarai (jų žemės, pastatai bei juose buvęs inventorių, meno ir kitos vertybės). Be tikrųjų šeimnininkų likusių dvarų niokojimu susirūpinusi naujoji valdžia priėmė Kultūros paminklų apsaugos įstatymą ir sudarė Kultūros paminklų apsaugos įstaigos komisijas, turėjusias joms priskirtose vietovėse inventurizuoti dvaruose likusias vertybes. Telšių, Kretingos ir Tauragės apskričių dvaruose tuo užsiimti buvo pavesta komisijai, kuriai vadovavo Žemaičių muziejaus vedėjas Pranas Genys. 1940 m. rugpjūčio pabaigoje Švietimo komisariatas įgaliavo „Alkos“ muziejaus vedėją P. Genį, Telšių apskrities viršininką Kazį Sideravičių (1907–1991), tos pačios apskrities

gydytoją Joną Mikulskį (1885–1959) surašyti ir paimiti apsaugon kultūros ir meno turtą iš tuomtinių Telšių, Kretingos ir Tauragės apskričių. Su šiais asmenimis po tenykščius dvarus važinėjo ir meno žinovai – V. Kairiūkštis (1890–1961), A. Vaitkus, policijos darbuotojai, kiti pagalbininkai. Iki vokiečių okupacijos spėta aplankyti 39 nacionalizuotus dvarus, tarp jų ir minėtose apskrityse priklausiusius didikams Gorskiams, Oginskiams, Pliateriams, Šuazeliams, Tiškevičiams, kt. bei ten suregistruoti buvusias vertybes. Dažnai, nuvykę į vieną ar kitą dvarą, komisijos nariai jau rasdavo tik likučius to, kas ten anksčiau buvo sukaupta. Tad, siekiant, jog tai, kas neišvogta ir nesunaikinta, būtų išsaugota, šios vertybės, vadovaujantus ano meto teisės aktais ir komisikai suteiktais įgaliojimais, buvo gabenamos į veikusius muziejus (didžioji jų dalis – į Žemaičių muziejų „Alka“). Buvęs šio muziejaus mokslinis bendradarbis ir direktorius archeologas Vitas Valatka (1927–1977) yra paskaičiavęs, kad tais metais šio muziejaus fonduose atsidūrė daugiau negu tūkstantis vertingų dailės kūrinių (paveikslų, skulptūrų, vazų, žvakidžių, meniškų baldų, indų ir kt.) iš Žemaitijos dvarų. Iki karo suspėta išgelbėti ir dalį dvarų archyvų, bibliotekų – vien knygų į Žemaičių muziejų „Alka“ tada pateko apie 30 tūkst. (didžioji jų dalis po Antrojo pasaulinio karo buvo perduota Knygų rūmams), dešimtys tūkstančių dvarų archyvų dokumentų.

1940–1941 m. vertybės iš dvarų buvo gabenamos vežimais. Muziejininkai sukosi kaip įmanydami, dirbo labai atsakingai, tačiau per tokį trumpą laiką nebuvo įmanoma viską, kas atkeliavdavo į muziejų, tinkamai suinventurizuoti. Tai, ką jie nespėjo užfiksuoti, iš dalies galima atsekti iš šiame muziejuje saugomų minėtos P. Genio vadovaujamos Kultūros paminklų apsaugos įstaigos komisijos sudarytų sąrašų, kuriuose suregistruotos į šį muziejų atvežtos dvarų meno vertybės, jų perdavimo aktai. Juose yra nurodyti vertybių savininkai (valdytojai) ir kiek bei kokių daiktų iš konkrečių dvarų paimta.

Išlikę dokumentai liudija, kad į P. Smuglevičiaus paveikslas „Agripina [...]“ iš Pavandenės dvaro į Žemaičių muziejų „Alka“ komisijos narių buvo atgabentas 1940 m. rugpjūčio 11 dieną.

(Nukelta į 26 p.)

Dailininko Lukošiaus (Luko) Smuglevičiaus kūriniai (iš kairės) „Šv. Jonas Nepomukas“. Apie 1766–1768. Paveikslas saugomas Lenkijos Volborzo šv. Juozapo bažnyčioje. Fotografas P. Jamskis; „Šv. Jonas Nepomukas“. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

Pranciškaus Smuglevičiaus tėvas Lukošius (Lukas) Smuglevičius

Vienas žymiausių XVIII a. II pusės ir XIX a. pradžios Lenkijos ir Lietuvos tapytojas Pranciškus Smuglevičius gimė 1745 m. spalio 6 d. Varšuvoje. Jo tėvas buvo dailininkas Lukošius (Lukas) Smuglevičius (lenk. *Lukasz Smuglevicz*). Tiek Lenkijos, tiek ir Lietuvos enciklopedijos bei kiti literatūriniai šaltiniai nurodo, jog jis gimė 1709 m. Žemaitijoje, o mirė 1780 m. spalio 26 d. Varšuvoje. Žinių, kur konkrečiai Žemaitijoje buvo šio dailininko tėviškė, nėra pavykę rasti. Paskutiniaisiais metais P. Smuglevičiaus gyvenimą ir kūrybą tyrinėja dailėtyrininkė, Vilniaus dailės akademijos profesorė dr. Rūta Janonienė, kai kurie kiti šios srities specialistai, tad yra tikimybė, jog artimiausiu metu pasirodys ir naujų įžvalgų apie P. Smuglevičiaus kūrybą, taip pat ir

biografijos faktų, gal net žinių apie jo tėvą ir kt. artimuosius. Na o kol kas informacijos apie L. Smuglevičių viešai prieinamuose šaltiniuose nėra daug.

„Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“ (adresas internete: <https://www.vle.lt/straipsnis/lukosius-smuglevicius/>) skelbiama, jog jis mokėsi Varšuvoje pas karaliaus dvaro tapytoją Johaną Samuelį Mocką.

L. Smuglevičius ano meto meno žinovų ir diduomenės buvo aukštai vertinamas kaip talentingas menininkas. Tai liudija ir tas faktas, jog jis 1761 m. tapo karaliaus Augusto III Varšuvos dvaro tapytoju, turėjo stambių užsakymų, tapydamas freskas dekoruodavo didikų rūmus sienas. Tuo L. Smuglevičius 1749 m. užsiėmė Zamostėje, kartu su sūnumi Antanu Smuglevičiumi 1765 m. Podhorcuose (dabartinė Ukraina), 1766 m. Varšuvos Šv. Jono katedros zakristijoje. Jis freskas yra kūręs ir kai kuriuose Lenkijos dvaruose.

„Šv. Klemensas“ (polichromijos fragmentas). Sukurta apie 1747 metus. Dailininkas Lukošius (Lukas) Smuglevičius. Paveikslas saugomas Lenkijos Zvierzyncų šv. Jono Nepomuko bažnyčioje. Fotografas P. Jamskis

L. Smuglevičius buvo plačiai žinomas ir savo sukurtomis religinėmis, mitologinėmis kompozicijomis, skirtomis Varšuvos Augustinų bažnyčios altoriams (1761 m.), pagal Ch. Le Bruno raizinius sukurtais paveikslais „Aleksandro Makedoniečio triumfas“ ir „Aleksandras Makedonietis Darėjo palapinėje“ (abu 1775), „Darėjo mirtis“ (apie 1775), karaliaus ir jo šeimos narių portretais. Jo paveiksluose ir freskose ryškūs persipynusių vėlyvojo baroko ir rokoko, rokoko ir klasicizmo stilių bruožai.

L. Smuglevičiaus kūrinių yra saugoma Lenkijoje, Lietuvos nacionaliniame dailės muziejuje.

L. Smuglevičius buvo vedęs iš bajorų kilusio aukšakalio Jono Čechavičiaus ir jo žmonos Kunigundos sūnaus, vieno žymiausių XVIII a. II p. Abiejų Tautų Respublikos tapytojo, vėlyvojo baroko meistro Simono Čechavičiaus (lenk. *Czechowicz Szymon*), kuris buvo pakrikštytas 1689 m. liepos 22 d. Krokuvoje, mirė 1775 m. liepos 21 d. Varšuvoje)

Stepono Čarnieckio (1599–1665) portretas. Dailininkas Lukošius (Lukas) Smuglevičius. Paveikslas saugomas Varšuvos nacionaliniame muziejuje, MNW MP 3150

dukterėčių (sesers dukrą) Reginą Olesinską (lenk. *Olesińska*). Tikėtina, jog L. Smuglevičius su ja susipažino pas jos dėdę S. Čechavičių mokydamasis dailės. L. Smuglevičius ir S. Čechavičiaus bendravimas tęsėsi ilgai. XVIII a. vid. jie kartu Varšuvoje įsteigė pirmąją privačią tapybos mokyklą. Pas S. Čechavičių dailės slapčių mokėsi ir L. Smuglevičiaus sūnus Pranciškus Smuglevičius. Gyvendami santuokoje Lukošius ir Regina Smuglevičiai susilaukė ne tik iškilu menininku tapusio Pranciškaus, bet ir dar kitų penkių sūnų (taip pat tapytoju tapusio Antano (1740–1810 m.), dekoratoriais tapusių Lucijono (gimė apie 1750 m.) ir Pilypo (gimė apie 1752 m.), peizažisto ir piešimo mokytojo Konstanto (1755–1835), Vilniaus misionierių bažnyčios kunigo Vincento), dukters Teresės (1748–1833 m.), kuri šeimos nesukūrė, gyveno Vilniuje, ten ir mirė.

L. Smuglevičius buvo menininkų kelių pasirinkusių savo vaikų pirmasis dailės mokytojas. Vėliau juos, tarp jų ir Pranciškų, kaip jau minėta, dailės mokė, didelę įtaką jų kūrybiniam darbui darė S. Čechavičius.

Parengė Jurgis Želvys